

Bydlení

Emil Holek

Sídla Elit

S vývojem způsobu správy státu se v Evropě vyvíjela i podoba panovnických sídel, kdy od 13. století vznikají rozsáhlé komplexy, u kterých se klade menší důraz na obranou funkci. Panovníci už nemusí fyzicky objíždět celé své panství a demonstrovat svou moc přímo, ale s postupnou centralizací státu a stabilizací poměrů v něm vymáhají svou moc skrze síť soudních dvorců a královských kancelářů. Vládnoucí rody se tak mohly upnout na jedno preferované místo, které se tak stalo centrem a vzrůstal tak jeho význam. To lze pozorovat na příkladu **Paříže**. Zde dynastie **Kapetovců** vybuodovala **své sídlo Palais de la cité**. Jednalo se o výstavní sídlo, které mělo zároveň zdůrazňovat výjimečnost jeho obyvatel nad okolím. To zdůrazňoval **velký sál**, kde se pořádaly hostiny, sjednávaly obchodní smlouvy, nebo vykonávala soudní sezení. Královské dvory mohly také měnit sídla podle potřeby nebo dle poskytovaného pohodlí. To bylo umožněno tím, že už nebylo třeba dodržovat tradice spjaté při **korunovaci** s určitým místem, jakým byl například pro skotské krále tzv. „**Kámen osudu**“ ze **Scone**. Místo toho, se stalo důležitějším aktem **pomazání olejem**, který posvětil papež. Přesto byla pro **korunovace preferovaná určitá místa**. Ačkoliv tentokrát spjatá s církví, a ne s rodovým mýtem. Pro **francouzské panovníky to byla katedrála v Remeši, pro anglické zase Westminsterské opatství**. Samotná sídla ale v bezprostřední blízkosti důležitých církevních center být nemusela. To je vidět na příkladu francouzského královské rezidence v **Amboise** nebo na vybudování paláce **Whitehall** anglickým králem Jindřichem VIII., který pak sloužil jako jeho sídlo a místo pro vykonávání jeho úřadu a zasedání státní rady.

V podobě a struktuře sídel se odrážely i genderové rozdíly ve společnosti. S tím, jak se postupně měnila společnost, měnilo se i rozvržení paláců. Například od 13. století byly prostory krále více „vystrčeny“ kvůli snazšímu politickému kontaktu, zatímco prostory královny byly více soukromé a hůře dosažitelné. Ukázkovým příkladem pro takovou situaci může být **Kensingtonský palác v Anglii**, v podobě z roku **1380**, kde komnaty krále navazovaly přímo na velký sál, kdežto královnina domácnost se nacházela až za tímto hlavním komplexem v soukromé zahradě. Počátkem 16. století se pak rozvržení komplexů mění a královny i královniny prostory získávají určitou míru funkční nezávislosti.

Důležitým **prvkem panovnických sídel byly parky a lesy**. Ukazovaly moc majitele, kdy okna a galerie byla často směřována tak, aby na ně poskytovala výhled. Účel byl prostý, znázornit vlastnictví tak, aby zabíralo plochu, kam je schopen dohlédnout pozorovatel. Tyto pouze exkluzivně přístupné kusy přírody vyjmuté z běžného využívání sloužili zároveň pro lov a pořádání honů. Existovaly zde také rybníky, které zabezpečovaly přísun ryb a vodního ptactva pro šlechtické stoly. Příkladem takového lesa byl **Vincennský les spjatý s komplexem Louvru**.

Samotné **stolování** pak bylo dalším prvkem, který odlišoval **nobilitu** středověké společnosti. Známkou vyššího postavení nebyla jen konzumace zvěřiny, mladého dobytka, nebo holoubat, ale i samotné propracované způsoby přípravy pokrmů a použití importovaného koření. K jídlu se podávalo víno a z toho tedy vyplynula potřeba sklepů pro jeho skladování a prostor pro ukládání nádob určených pro jeho konzumaci. Skladovací prostor pro nádoby se často nacházel ve věžích s dlaždicovými podlahami, kde byly nádoby uchovávány v okovaných truhlách. Vlastně podobně jako se skladovaly důležité listiny a dokumenty. Nádoby byly kovové, zlaté, postříbřené, nebo smaltované (poháry), méně častěji pak skleněné (číše). Keramika a dřevo se pro konzumaci vína v tomto sociálním prostředí příliš nepoužívaly. Krom sídel a stolování dávala šlechta najevo své vyšší postavení **i oděvy a šperky**. Cenné byly látky barvené do různých odstínů, přičemž nejdražší z nich byla **tmavě červená, modrá, nebo fialová**. Kromě barev byl důležitý i materiál, ze kterého byl oděv vyroben. Obzvláště nákladné bylo **hedvábí, ale nejcennější byly kožešiny**. O tom svědčí například anglické zákony ze 14. století, které výslovně omezují nošení kožešin podle společenských kategorií. Celé róby mohla nosit pouze šlechta. Nižší

vrstvy si směly vystačit pouze s kožešinovými lemy. Mimo to záleželo i na druhu kožešiny. Například sobol byl striktně pro královskou rodinu.

Uherská kachlová kamna

Oproti jižní Evropě, kde pro vytápění fungovaly podpodlažní systémy, sloužily pro vytápění domů v severnějších oblastech primárně otevřená ohniště a pece. V pozdním středověku se ale objevují **kachlová kamna**, která umožňují bezpečné zadržování a uvolňování tepla. Keramické kachle, ze kterých kamna sestávala, byly navíc možným nositelem kulturních znaků. **Tato novinka se v Uhersku objevuje ve 14. století**, a už na jeho konci dosáhl možný design kachlí značné variability. Velmi oblíbené byly například kachle se soudkovitým tělem a dírkovanou přední stranou (nikové kachle s prořezávanou čelní stěnou). V konstrukci těchto otopných zařízení se pak odrážela celková gotická architektura; spodní část byla tvořena plochými (**čtvercové X obdélné**) kachlemi s plastickým reliéfem, které pak přecházely v kachle **trojúhelníkové**, které tvořily jakési štíty domů navrchu zakončené malými věžičkami. Za nimi se pak nacházela kopule s keramický vrcholem. Na přelomu 14. a 15. století se objevuje velká škála velikostí kachlí. Díky sledování architektury se na kamnech vyskytuje i kružba a kachle nesou často heraldické motivy. V 2. polovině 15. století se kamna pro nobilitu vyznačují skulpturami, například sochami rytířů, přední strana bývala zdobena jemnou kružbou, rohy byly často zdobeny erby. Plošně se uherská kachlová kamna rozšířila po Evropě v 2. polovině 15. století. Byla dokonce nacházena místy i v rolnických usedlostech. Tvar kachlí se dále vyvíjí. V 16. století bývají dělané na kruhu a mají hrncovitý tvar. Vývoj nových typů je pak zastaven tureckou okupací, ale tradice výroby kachlových kamen se udržela místy v Transylvánii.

Domy severní Evropy na příkladu Anglie

Panské domy tvořili na venkově jednu z hlavních složek sídel nobility spolu s hrady a zámky. Nejstarší dochované domy pochází z **12.-13. století**. V základu je lze rozdělit do dvou typů. **Prvním typem je kamenný dvoupodlažní halový dům**, kde horní podlaží sloužilo k obývání a přízemí jako skladovací prostor. Nacházel se i v městském prostředí. Podlaží mohla být propojena jak venkovním, tak vnitřním schodištěm. Jako příklady takových domů jsou známy „Normanský dům“ v Lincolnu nebo ve vesnici Boothby Pagnell. **Dalším typem byl přízemní halový dům**, kde hala tvořila spojnici mezi dvěma křídly, která soužila k ubytování a zabezpečení různých nutných služeb. **Dům mohl mít také podobu haly s patrovým křídlem navazujícím jen na jedné straně, kdy jako ubytovací sloužily prostory v horním patře**. Takové sídlo se dochovalo jako biskupský palác v Herefordu. Původ těchto typů je sporný a není jisté, zda vznikl už na území normanské Francie nebo až na britských ostrovech. Stejně tak se vede diskuze, zda byly tyto typy současné, nebo se halový dům vyvinul o něco později, případně, zda první typ nesouvisel s volně stojící otevřenou halou, která se nedochovala. **Pro kompozici domu je obecně důležité trojprostorové členění**. To zřejmě vzešlo v průběhu 12. století z postupného přirozeného přistavování. Vznikly tak horní konec sloužící k ubytování, centrální hala s krbem a dolní konec se spížemi. Zdálo se, že ke konci středověku byl koncept síní opuštěn kvůli požadavkům po větším soukromí. To ale bylo minimálně zpochybněno tím, že síně nadále existovaly a byly dokonce v průběhu 15. století zvětšovány.

Běžné rolnické domy byly nejprve považovány za chatrné pomíjivé stavby, které bylo třeba jednou za 20 až 30 let přestavět. Díky výzkumu dosud stojících budov však došlo k přehodnocení této představy. Tyto domy měly ve skutečnosti poměrně **stabilní konstrukci tvořenou do oblouku zahnutými trámy**, na jejíž stavbě se podíleli i profesionální tesaři. Nejstarší dochované domy **pochází z poloviny 14. století**, přičemž většina je z poloviny 14. až poloviny 15. století. Díky dendrochronologickým analýzám se ukázalo, že domy procházely na přelomu 14. a 15. století většími přestavbami spojenými s výraznými investicemi ze strany jejich majitelů. Lze tak uvažovat o zachycení postupného bohatnutí a tvoření počátku střední vrstvy. Jednalo se o **přízemní dlouhé domy s trámovými nebo hliněnými stěnami**. Vnitřní prostor se dělil stejně jako u šlechtických domů na spodní a horní konec, mezi nimiž se nacházela hala. Spodní konec sloužil k uskladnění úrody nebo ustájení dobytka, horní konec pak k obývání. Ten mohl být členěn do místností poskytujících větší soukromí. Postupem času se dobytek přesunoval do

k tomu vyčleněných hospodářských budov a dolní konec se tak uvolnil pro domácí použití. Později se domy mohly rozšiřovat **přidáním patra, které mohlo vystupovat z dispozice půdorysu** základní konstrukce domu. **Od 70. let 15. století pak haly postupně zanikají tím, jak jsou domy přestavovány na celkově dvoupodlažní.** Tento trend byl zřejmě zapříčiněn mimo jiné i změnou způsobu vytápění.

Šlechta měla své domy i ve městech, ačkoliv na sídla zde nekladla takový důraz. Nejstarší dochované objekty odpovídají venkovskému dvoupodlažnímu halovému domu. Od venkovského se ale lišily tím, že sklepní prostor pod halou a obývacími místnostmi být pronajímán odděleně a mohl tak vzniknout prostor nejen pro uchovávání potravin a zboží, ale i pro obchody nebo krémy. Oproti sídlům šlechty na venkově byla sídla městské šlechty o něco skromnější, protože vzhledem k dynastickým nebo církevním sporům se mohlo poměrně často měnit společenské postavení jednotlivých majitelů a tím i schopnost udržovat velkou nemovitost. Přesto byly pro zdůraznění svého postavení některé rezidence vybaveny věží nebo cimbuřím.

Co se domů nižší třídy týká, většina jich pochází z pozdního středověku, ale podařilo se zachytit i domy z konce 13. a ze 14. století. Domy zřejmě přebíraly **trojprostorovou dispozici od venkovských usedlostí,** přičemž byly upraveny pro městské prostředí. Nejjednodušší kompozicí byl dům s halou **umístěnou paralelně k ulici se světnicí a spíží v lineárním řazení.** Před halou mohla vzniknout ještě řada patrových obchodů nebo další pokoje. Další variantou bylo **pravoúhlé uspořádání,** kdy **štít domu směřoval do ulice,** což umožňovalo jednodušší vznik podsklepených obchodů s pokoji umístěnými nad nimi. Hala pak byla umístěna za obchodem. Hala přitom v městském prostředí mohla sloužit ke skladování zboží, výrobě nebo přijímání návštěv a domlouvání obchodů. Jako příklady zkoumaných domů lze uvést Tackley's Inn v Oxfordu a dům na French street v Southhamptonu.

Na rozdíl od typů konstrukcí a variabilitě staveb není vybavení interiéru příliš dobře poznané. Nejčastěji se vychází z inventářů sídel a pozůstalostních záznamů. V městských domech byly více využívány textilie k vytyčení soukromého a intimnějšího prostoru (manželská postel, komnata). To bylo zřejmě zapříčiněno větší prostupností domů související s jejich více funkcemi (obchod, menší výroba, sklad...). Od 16. století pak větší propojenost jednotlivých komponent s prostorem ukazuje postupný vznik jednoúčelových místností.

Anglická hygiena

Životní a podmínky související s hygienou jsou obvykle pro středověkou Anglii uváděny jako zcela otřesné. Ukazuje se ale, že realita byla podstatně jiná. Například výzkum ostatků dětí ze středověkého Yorku ukázal, že ve středověku procházely děti menším fyziologickým stresem než stejná věková skupina v 18. a 19. století. Hygienické návyky souvisely ve 13. století s rozšířením Hippokratových idejí Bartolomějem Anglicem, který je sepsal ve svém díle „Regimen Sanitatis“. Z nich vyplývalo, že cokoli co zhoršuje kvalitu vzduchu nebo vody, je závažným zdravotním rizikem. Později se díky nástupu tisku a kvůli rozšíření epidemií začaly tyto myšlenky dostávat i do níže postavených vrstev – střední třídy a obyvatele měst. Začalo tak být doporučováno např. využívání fungicidů, zakládání zahrádek s vonnými květinami a tělesné cvičení na udržení zdatnosti. Příkladem může být také řešení problému kontaminace 2 menších londýnských zdrojů vody, potoků Fleet a Walbrook. Některá místa v jejich blízkosti nebyla dostupná pro odklizení odpadu a v tocích se tak začal hromadit odpad z jatek. Z toho důvodu pak musely přijít zákony zakazující vyhazovat odpad do londýnských zdrojů vody. Obzvláště velký důraz na čistotu vody byl kladen v kláštřích a špitálech, kde byla voda ze studní filtrována přes křidu a šterk. V rámci soukromých sídel se pak tyto návyky projevovaly například existencí jímek propojených i s patrem nebo odvodem splašků a výkalů kamenným žlabem do moře. Ani v rolnických domech nepanovaly navzdory tvrzením Erasma Rotterdamského nehygienické poměry. Ve 14. a 15. století se zde zametalo tak často, že kvůli tomu bylo na podlahách vidět opotřebení.

Domy a zahrady Andalusie

Domy islámské Andalusie měly podobu domu s nádvořím, jehož počátky se dají sledovat už ve starověké Mezopotámii. Oproti nim kladly ale domy islámského světa mnohem **větší důraz na**

soukromí. Nebyly tak otevřené do ulice a bylo zabráněno přímému pohledu dovnitř. Domy sestávaly z **nádvoří obklopeného 4 křídly.** Vstup měl podobu **přijímací haly ve tvaru L,** která neumožňovala sledovat z ulice co se děje uvnitř. Nádvoří přivádělo čerstvý vzduch a světlo. Obvykle bylo malé, jen se 4-5 m² a mívaly **pravidelný čtvercový půdorys.** Nádvoří velkých domů a paláců pak byly větší obdélníkové. Domy byly **nejčastěji přízemní.** Patra byla přidávána v případě potřeby většího prostoru v přelidněných místech nebo kvůli dělení majetku. V severním křídle byl obvykle umístěn dlouhý rovný salón pro rodinná setkání a přijímání hostů a případně i na spaní. Obývací pokoj byl pak umístěn ve středním křídle. Na jeho koncích byly oddělené malé místnosti sloužící jako ložnice. Další důležitou částí byla **kuchyně.** V rohu nádvoří pak byla umístěna **latrina** s vchodem ve tvaru písmene L. Pozůstatky takového domu byly odkryty například v Murcii.

Paláce měly podobnou kompozici, ale byly rozsáhlejší. Jejich **nádvoří často sloužila jako zahrady.** Ty byly pro andaluské paláce typické. Nesloužily jen jako místo odpočinku, ale také jako symbol moci, společenské rozdílnosti a autority. Zahrady mohly být doplněny **o partery (upravené záhony) a vodní prvky.** Tekoucími, které zavlažovaly rostliny a stojatými, které odrážely světlo do interiérů domů. Samotné záhony mohly být o něco snížené oproti terasám a kolonádám, které je rozdělávaly do tvaru kříže. Střídal se zde velké otevřené prostory s menšími formálními prostory se zmíněnými vodními prvky. První zahrady se zde začaly objevovat od 10. století. Nejstarším známou byla zahrada paláce **Madinad Al zahra.** Zahrady vznikající v 11. století se mění a mívají 2 bazény různých velikostí, každý před jedním portikem. Z období **Alomhadského chalífátu** (polovina 12. až polovina 13. století) je zajímavý komplex **Alcázar v Seville.** Palác měl obdélníková nádvoří, každé rozdělené do kříže. Některé měla na kratších stranách bazény. Zahrady byly unikátní v tom, že se nacházely 4,7 m pod úrovní domů.

Ve 13. století se objevuje v zahradách jeden dlouhý obdélníkový bazén, který se táhne středem delší osy nádvoří od severu k jihu. Takové zahrady se nachází v **nasridských palácích v komplexu Alhambra.** V poslední čtvrtině 13. století vzniká zahrada v paláci **Generalife.** Jedná se o výjimečně zachovalou památku. Sestávala ze 4 záhonů vzájemně oddělených cestou a centrálním kanálem s vodou. Palynologickou analýzou se podařilo doložit kvetoucí luční trávu, myrtové keře, ale také například pomeranče, citrón a jiné. Zahrady v průběhu 14. století přejímají 3 prostorovou dispozici, kdy 1. je tvořena jedním velkým centrálním bazénem táhnoucím se po podélné ose nádvoří a dvěma sloupovými halami (portiky) na jeho kratších stranách. V **Grenadě** pak byla objevena zahrada z poloviny 14. století. Byla rozdělena do 2 květinových sadů středovou promenádou, která vedla k oktagonálnímu bazénu. Bazén byl napájen kanálem beroucí vodu z fontány z bílého mramoru. **Palácové zahrady byly později přejaty jako znak prestiže křesťanským kastilským královstvím.** Prvky arabského původu byly postupně modifikovány a předělávány. **Přesto byl koncept křížem členěné zahrady udržován a dál rozvíjen muslimy žijícími na křesťanském území – Mudéjary.** Příkladem míšení křesťanské a muslimské architektury pak byla pevnost **Guadalajara.** Na nádvoří měla do kříže členěnou zahradu s velkým obdélníkovým bazénem uprostřed.

Zdroj:

Hinton D. A. 2011 Housing. In: Carver M., Klapšte J. The Archaeology of Medieval Europe Acta Jutlandica Humanities Series 9 147-187.